

Vällingsberget

BENGT OLDHAMMER

Den här artikeln handlar om några lövdominerade naturskogspartier vid Vällingsberget och Svarttjärnsberget (se karta) en dryg mil öster om Mora. Med hjälp av topografiska kartbladet 14E SV är det lätt att hitta dit.

Det är framförallt Vällingsbergets brant som utgör det största intresset.

Brandhistoria

Skogen vid Vällingsberget och Svarttjärnsberget är uppkommen efter upprepade bränder. Vissa partier är helt lövdominerade och utgör s k lövbrännor (se t ex Lundqvist 1986, Oldhammer 1986). Det som är typiskt för framförallt Vällingsberget är de stora ekologiska variationen. Där finns lövträd och barrträd i starkt skiftande åldrar, torrakor med och utan brandljud, lågor av klena och grova dimensioner, stubbar och många levande tallar med brandljud av varierande höjd.

För att få en uppfattning om brandhistorien har 36 träd borrats, främst löv. Skivor har sågats ut ur 4 tallar och två gamla stubbar. Vidare har fyra skivor sågats från granstubbar med brandljud. Dessa träd avverkades av Korsnäs på Vällingsbergets platå 1985. Hösten 1986 blåste åtskilliga träd ner i hyggeskanten och tallar med brandljud kom då till nytta. Ytterligare många träd med brandljud finns men dessa har av etiska-estetiska skäl ej nyttjats.

Materialet är således begränsat och otillräckligt för att förklara den komplexa historiken. Det är faktiskt förvånansvärt svårt att klarlägga en variationsrik skogs uppkomst!

Enligt 21 brandskador i fyra tallar (träd/stubbar) hade det brunnit var 59:e år. En gammal stubbe på Vällingsbergets platå hade dock spår efter åtta bränder med ett intervall på i genomsnitt 34 år (30, 15, 28, 20, 19-20, 68-70, 58-60, 30).

Trots att de brandskadade träden och stubbarna stått inom ett ganska begränsat område har det inte gått att på ett acceptabelt sätt pussla ihop gemensamma brändår. Faktum är att två tallar med brandljud som står intill varandra och som har ungefär samma ålder kan ha fått skadorna under helt olika år.

Groningsår	trädslag	avvikelse
1672	314-årig tall	+ nga år
1751	235-årig tall	+ nga år
1820-1821	2 gran, 1 tall	-

Tillväxtökning	trädslag	avvikelse
1896	235-årig tall	+ nga år
1925-30	166-årig tall	-

Brandår	trädslag	avvikelse
1707	314-årig tall	ungefärligt årtal
1729	tall	+ 5 år
1756	314-årig tall	ungefärligt årtal
1757	tall	+ 5 år
1801	tall	+ 5 år
1820	314-årig tall	ungefärligt årtal
1820	tall	-
1887-1888	tall	-
1889-1892	tall	-
1900	3 granar	-
1915-1918	1 gran, 1 tall	-
1916	314-årig tall	-

Fig. 1 Groningsår och år med brand som skadat några granar och tallar vid Vällingsberget, samt årtal då en tillväxtökning startade.

Brandår och groningsår framgår av figur 1. Där redovisas också några årtal med en tydlig tillväxtökning hos träden.

En tall med mycket god avläsbarhet hade en brandskada från 1887-1888. Det sistnämnda året brann det över tusentals hektar i området enligt tidningsklipp från Tidning för Falu län och stad (se Lundqvist 1986 sid 107).

Flera av årtalen ligger "bra" i tiden vid en jämförelse med Zackrisson (1977) och Kohh (1975) samt år med värmetoppar i Dalarna (Ångström 1974). Det bör påpekas att årtalen kan slå fel något/några år, trots upprepade och noggranna räkningar i stereolupp. En del äldre träd har ibland också murkna delar som omöjliggör räkning.

Lövträd

Vid Svarttjärnsberget hade fyra borrade aspar en ålder omkring 100 år. Det är troligt att en stor del av lövet där uppkommit vid bränder i slutet av 1800-talet. De flesta aspar som borrats har varit murkna inuti, vilket visar att det är vanligt att de börjar murkna när de är omkring 100 år.

Vid Vällingsberget har 22 björkar, två aspar, två granar och tre tallar borrats. Tre stycken var med ganska stor säkerhet 50 år, fyra träd 73 år och tre 80 år. Övriga varierade mellan 40-100 år. Lövträdens åldersfördelning framgår av fig. 2.

Resultatet visar att lövet uppkommit efter flera olika bränder. Förutom löv från slutet av 1800-talet är det anmärkningsvärt mycket ungt löv som torde ha uppkommit efter bränder 1910-1920 och kanske också på 1930-talet.

Lövpartierna är mestadels glesa, vilket beror på den karga och storblockiga terrängen. Det kan också delvis bero på att avgången av björkplantor de första åren efter groningen är särskilt stor på torra marker (Palo 1986).

Hur olika björkåldrar etablerats intill varandra utan stor dödlighet är svårförklarad. Måhända har det varit svaga bränder i den blockiga terrängen, på grund av liten tillgång till bränsle? I Muddus brann det endast var 81-90:e år vilket bland annat förklaras av att det tog lång tid att bygga upp bränsle i form av undervegetation (Engelmark 1987).

Dokumentation viktigt

Ett bevis för att lövbrändor tidigare var vanligt hittar man i boken Öfre Dalarna förr och nu, där Andersson (1903) skriver: "En annan mera tillfällig form av björkskog äro de björkbrännor ("brändor") som ofta uppstå där skogseld rasat".

Med tanke på hur vanligt det tidigare var med bränder i Dalarna och i norra Sverige är det märkligt att så få lövbrännor finns kvar. Men det är också ett bra exempel på den drastiska och snabba förvandling från naturskog till kulturskog som skett.

I Dalarna finns bara några få fina lövbrännor av större storlek. Därutöver påträffas smärre partier med löv i framförallt en del bergsbranter. Dess kvaliteter som lövbrännor varierar dock starkt.

Eftersom nu även de sista lövbrännorna är på försvinnande är det viktigt att dokumentera dess djur och växtliv i så stor utsträckning som möjligt. God hjälp har man då av de få inventeringar i Sverige som behandlar sådana miljöer (se t ex Ståhl 1982, Stureson 1983, Linder 1983, 1984, Lundqvist 1986, Bratt 1986).

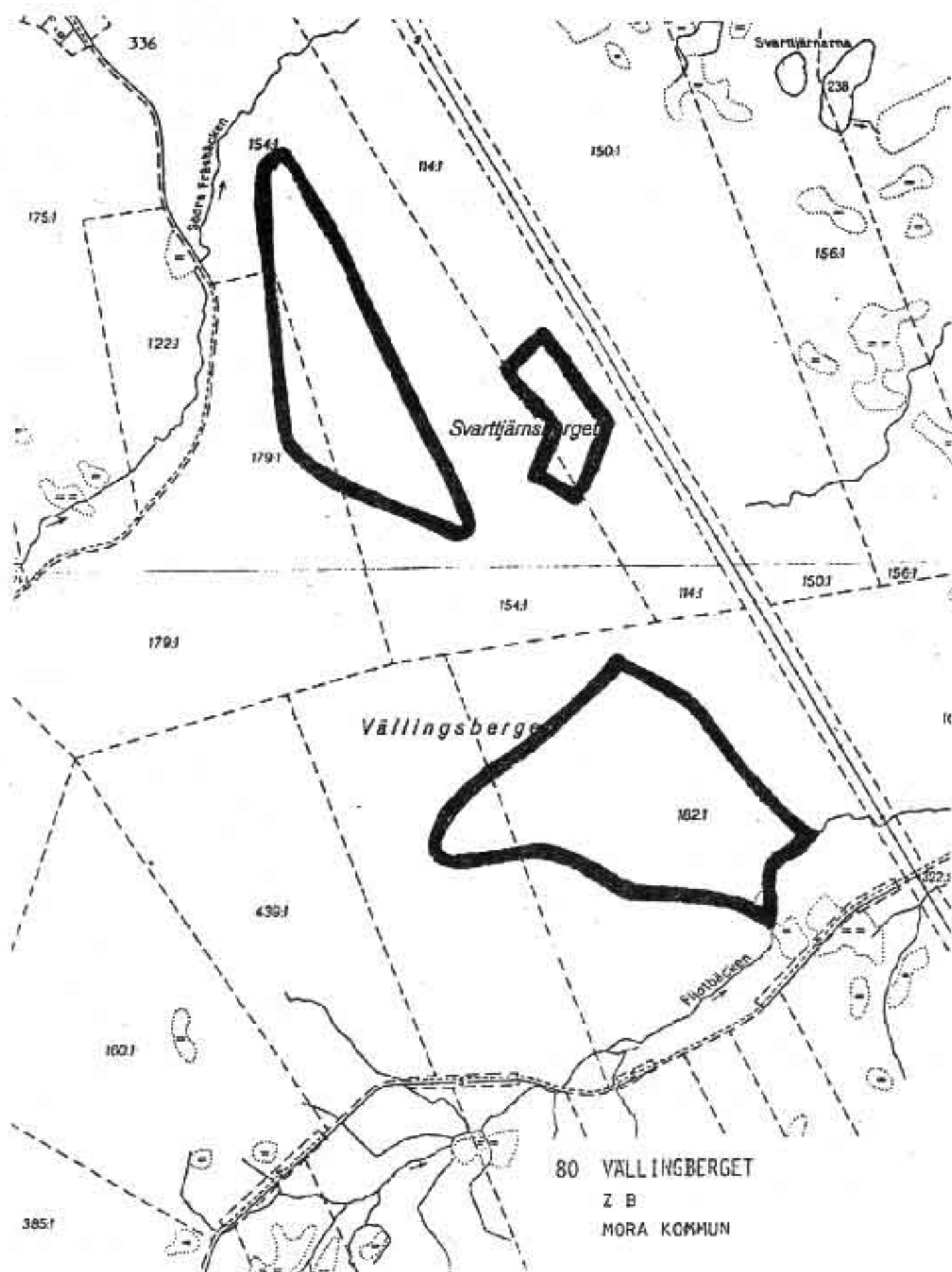
Växter

Även om det finns partier med en ängsartad flora vid Vällingsberget så dominerar triviala arter tillsammans med blåbärsris och lingonris. Den blockiga terrängen och den sura berggrunden är två orsaker till detta.

Typiska arter i de lövdominerade partierna, där lövfallet har en gynnsam inverkan på floran, är t ex piprör, liljekonvalj, nattviol, vårfryle, mjölkört, ängskovall, plattlummer, skogsstjärna och ekorrbär. Påfallande är den ganska rikliga förekomsten av nattviol. Den är spridd och finns med enstaka ex här och där. På ett ställe finns inte mindre än 100-125 blommande ex (1986) på 2x2 meter! En fantastisk syn.

Något jag funderat mycket på är varför artsammansättningen och förekomsten av arterna är som den är i lönbrännorna. Jag tror att det går att urskilja vissa mönster beroende på skogshistoriken. Några hållbara fakta som stöder detta har jag knappast, men det kan konstateras att flera arter gynnas av brand.

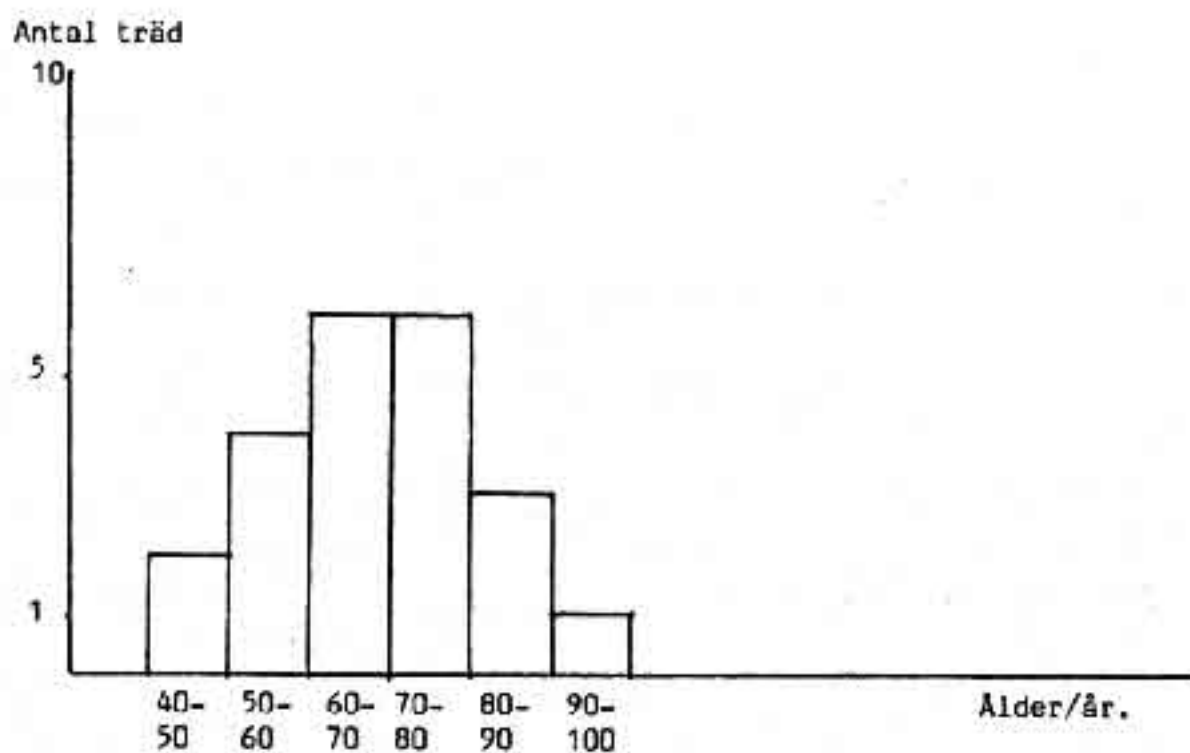

Fig.2. Alla borrade lövträd vid Vällingsberget fördelade på åldersklasser. n = 24.

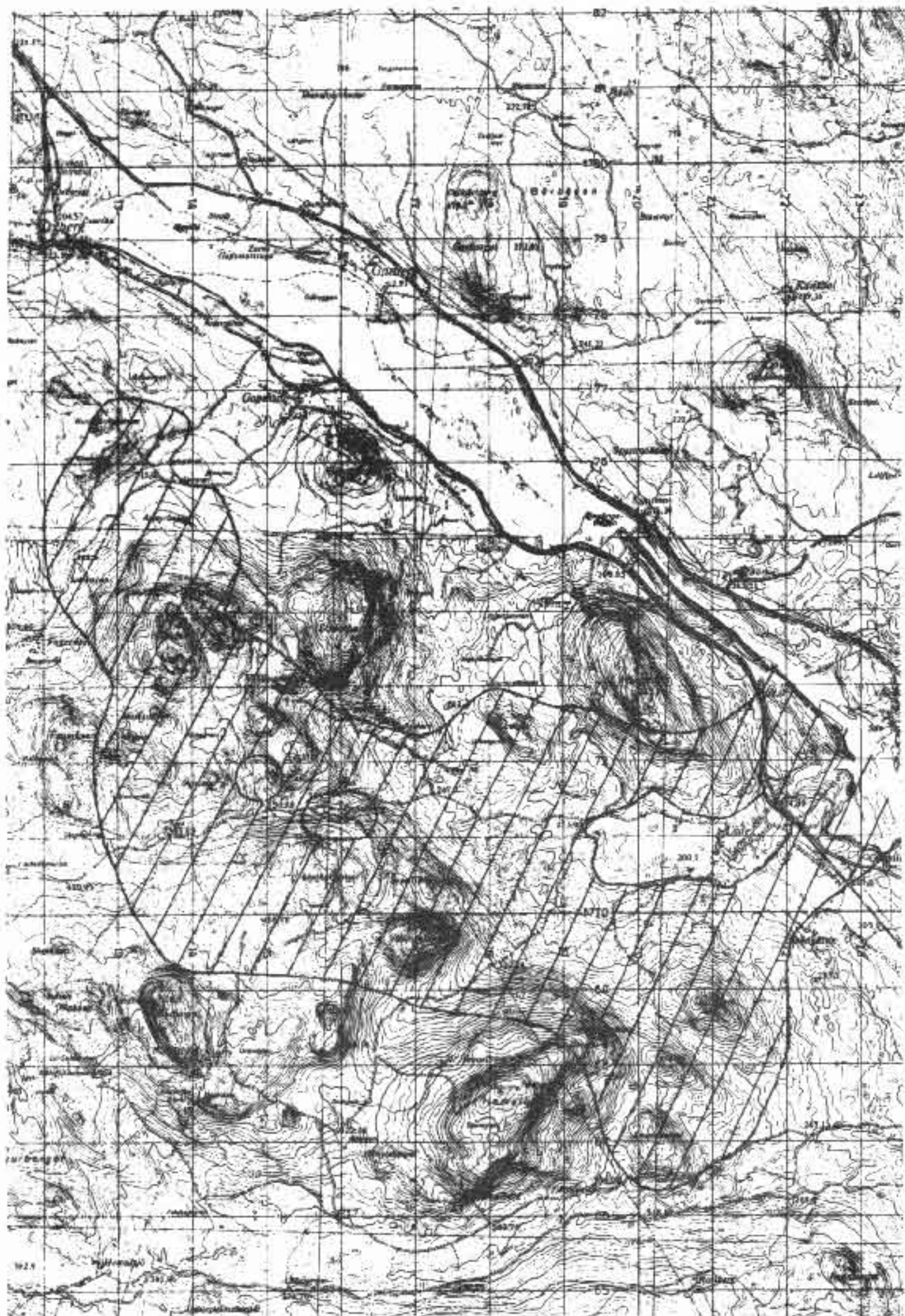
Granström (1982) som bland annat undersökt vårfryle har visat att arten de första åren efter brand producerar frön som sedan begravs i marken, den s k fröbanken, och efter en skogsgeneration ånyo förmodligen kan spira upp efter brand. Vidare har Granström (1986 a) visat att många arter framgångsrikt överlever i fröbanken, medan andra arter som t ex björk (Granström 1985) har frön (egentligen nötter) som mister grobarheten efter några få år. Det som är nödvändigt för att många arters frön ska gro är en störning av översta markskiktet. Det kan ske genom t ex kalhuggning, storm, brand eller t o m rikligt sorkgnag (Eriksson 1977). Av 33 observerade arter på två platser i Sverige bedömdes 16 härstamma från fröbanken (Granström 1986 b). Av de sex som kom utifrån noterades att de bara etablerade sig framgångsrikt en begränsad period efter kalhuggningen, troligen beroende på frigörelse av näringsämnen.

Slutsatsen av allt detta blir att markvegetationens sammansättning i en brunnen skog kan berätta mycket mer om områdets historia än vad vi idag har kunskap om.

Avgränsning och skydd

Skogshistoriska och biologiska skäl talar för att Vällingsberget och Svarttjärnsberget måste sparas. Den avgränsning länsstyrelsens naturvårdsenhet gjort i en sammanställning är inte riktigt rättvis, bland annat beroende på att ny kunskap tillkommit om området senaste året. Avgränsningen undertecknad gjort är en minimialavgränsning och den sammanfaller till största delen med blockig och svårframkomlig terräng. Konflikten med skogsbruket torde vara begränsad och möjlig att lösa.

Karta över 1888 års brandområde, som startade i närheten av Oxberg och brann ner mot Läde. Fem fäbodar klarade sig undan elden, som svepte fram över ett 4.500 hektar stort område. Inom det streckade området ligger Vällingsberget, liksom lövbrändorna vid Tåxberget och Skärberget, samt smärre lövinslag vid Rostberget och Hemulberget. Eventuellt finns ytterligare lövbrändefragment att upptäcka. Kartan ur: "Gopshus-en by i Mora".

Vällingsberget och Svarttjärnsberget är ett trevligt utflyktsmål som ligger nära Moras tätort. Området representerar också en i Dalarna ovanlig naturmiljö, väl värd att skydda.

Citerad litteratur

LN=Länsstyrelsens naturvårdsenhet

Andersson, G.1903. Växtlivet inom öfre Dalarna. I Schenströms F, Övre Dalarna förr och nu.

Bratt, L.1986. Värdefull natur i Kopparbergs län. 1986:3.LN i Falun.

Ericsson, L.1977. The influence of voles and lemmings on the vegetation in a coniferous forest during a 4-year period in northern Sweden. *Wahlenbergia*. Umeå universitet.

Engelmark, O.1987. Forest fire history and successional patterns in Moddus National Park, northern Sweden. SLU Umeå.

Granström, A.1982. Seed banks in five boreal forest stands originating between 1810 and 1963. *Canadian Journal of Botany*, 60.

Granström, A. & Fries, C.1985. Depletion of viable seeds of *Betula pubescens* and *Betula verrucosa* sown onto some north Swedish forest soils. *Canadian Journal of Forest Research*, 15.

Granström, A.1986. Seed viability of fourteen species during five years of storage in a forest soil. In *Seed banks in forest soils and their role in vegetation succession after disturbance*. SLU Umeå.

- Plant colonization at two forest sites after clear-felling and experimental disturbance of the soil. In d:o.

Isaksson, L.1982. Urskogar och urskogsartade naturskogar i Jämtlands län. LN i Östersund.

Kohh, E.1975. Studier över skogsbränder och skenhälla i älvdalsskogarna. *SST* 71:3.

Linder, P.1983. Naturskogen på Ysberget och Laxtjärnsberget - en skogsbiologisk inventering. LN i Gävle.

- 1984. Kirjesålandet, en skogsbiologisk inventering av ett fjällnära urskogsområde i Västerbotten. *Inst.f.skoglig ståndortslära*. SLU, Umeå.

Lundqvist, R.1986. Gåsberget - en skogsbiologisk inventering i Kopparbergs län. LN i Falun.

Oldhammer, B.1986. Lövbränder i Mora kommun. *Björnramen* nr 4.

- 1987. Hur ofta brann det i moraskogen? *Björnramen* nr 1.

Palo, I. 1986. Vårtbjörkens fröspridning, frögroning och plantetablering. *SST* 5:86.

Sturesson, E.1983. Naturskogen på Brassberget - en skogsbiologisk inventering. LN i Gävle.

Ståhl, P. 1982. Naturskogar i Gävleborgs län. LN i Gävle.

Zackrisson, O.1977. Influence of forest fires in the North Swedish boreal forest. *Oikos*.

Ångström, A.1974. Sveriges klimat.